

הזמן הכתום

ניר ברעם: הארץ שמעבר להרים, הוצאת עם עובד 2016, 181 עמ'

ספרו החדש של ניר ברעם מתכתב עם הזמן הצהוב של דויד גרוסמן (1987), שעורר בשעתו תהודה רבה. מסעו של סופר ומפגשיו עם אנשים מעבר לחומות, בטון דיבורי, מתוך התמיהה והרצון להבין. גם היקף הספר דומה. אף הכיבוש המצטייר בספר נותר כשהיה, בתוספת אדישות מתגברת וייאוש הולך וגדל משני הצדדים.

היה משהו חלוצי יותר בספרו של גרוסמן, אבל זה היה עידן אחר. בימינו האולטרה מעורבנים של מידע נגיש לכל המעוניין, משימתו של ברעם היא להיות רלוונטי. וזאת בעידן שבו השמאל הפך מבחזה בראש חוצות, במידה לא מבוטלת באשמתו. לכן החלוציות המסוימת בספרו של ברעם היא בניסיונו לחזור ולטעון את עקרונות השמאל (בעיקר דו קיום וסירוב לגזענות), ביושר אינטלקטואלי, מתוך חיבור למציאות, ולא מתוך אליטיזם יהיר. הוא גם אינו נוקט אותה תבוסתנות צינית שפשתה ברכים מצעירי השמאל.

ברעם נכנס לתפקיד הסופר כ'צופה לבית ישראל'. אלה במידה רבה רשימות עיתונאיות (חלקים ניכרים מהספר התפרסמו במוספי השישי של 'הארץ') וכך אובר יתרונו של הסופר על העיתונאי, למשל הדמיון, היכולת לספר סיפור במטאפורות ובסמלים, גם אם הם משולבים בספר דוקומנטרי. ועם זאת סקרנותו של ברעם כפי שעולה מהספר היא אותנטית, גם אם התוצאה, בחלקים מהספר, היא קלישאית.

בולטים לטובה בספר הם הפרקים המרתקים העוסקים בניסיון לדיאלוג עם מתנחלים, ובהם מפגין ברעם אומץ אינטלקטואלי (להם בעיקר תוקדש רשימה זו). אבל במרבית הספר ברעם אינו מצליח לעשות הזרה, ליצור התבוננות מחדש על השגור עלינו בין עדכוני החדשות שהם חיינו פה. תרשימי הכיבוש שלו, בין אם מדובר במחסומים ובין אם בשיחות עם בכירים ברשות הפלסטינית, אינם מצליחים לפרוץ את מסגרת תצלומי הצבע השגורים המצורפים לספר. זהו מסע חשוב, אבל לא ממש אל "לב המאפלייה", או סיכון עיתונאי באזור קרב כדוגמת הפילוסוף ברנאר אנרי-לוי בלוב. לעתים מחליף ברעם את זירת הוויכוח באוניברסיטאות, במפגשים עם בכירי אש"ף ברמאללה הנעימה למדי.

חשוב לאין שיעור לרווח על יישובים תחת עוצר, הסובלים תדיר מעקירת מטעי זיתים, מעצרים, הרג בשוגג או במתכוון ועינויי היום-יום מול מחסומים. אבל בדיון בספר עיון כגון זה, נשאלת השאלה במה יתרונו על העיתונאי או על כותב הפוסטים במרשתת. אני סבור כי אין לברעם יתרון על עמיהו הס או על גדעון לוי וכמעט בלתי אפשרי לחדש וליצור הזרה ביחס לשגרה פוליטית שחוקה לעיפה. ובכל זאת, בפרקי הספר העוסקים בניסיון להבין את עולם

המתנחלים, יש מורכבות ספרותית ופניחון. בהקדמה לספר, מסביר ברעם ש"למעטים מאיתנו יש תמונה נרחבת ומקיפה של הגדה המערבית [...] לכן יצאתי למסע הזה, כדי לבחון באמת [...] את הקשר בין השקפותי הפוליטיות ובין המציאות בגדה המערבית".

אלא שלמען האמת אי-אפשר לומר שאיננו יודעים בגדול מה מתרחש, או שמישהו סבור שהגדה המערבית היא מקום נפלא לפלסטינים. ולפיכך, הישראלים פשוט עוצמים עיניים, במידה רבה במודע, כתוצאה מייאוש מרו קיום, שנים של טרור, ובעיקר טראומת הנסיגה מעזה,

שבעקבותיה התמקדה הרצועה בחימוש במקום בשיקום. אפשר לנסות לפקוח את העיניים העצומות לנוכח עוולות הכיבוש וייסורי היום-יום הפלסטיניים, וחשוב לא פחות להבין את הסיבות לעצימת העיניים.

הזלזול של השמאל באינטלקט ובאינסטינקטים של המצביעים הישראלים המביעים דעתם, שוב ושוב, בקלפי, הוא הבעיה של השמאל, והספר נועד במידה רבה לשיח בתוך המחנה. מצד אחד, נאחז ברעם כתלמיד ישיבה ברטוריקה של דת השמאל לגבי "השלום" המשיחי העתידי, ומצד שני מרשה לעצמו מדי פעם לצאת משם, להתבונן ולהקשיב.

וההקשבה מובילה את ברעם לשמוע את מה שפלסטינים רבים אומרים, והשמאל במשך שנים מסרב לשמוע: אין פתרון של שתי מדינות בלי זכות השיבה, שעליה הם אינם מוכנים לוותר, שכן הזיקה לבתים בכפרים עדיין קיימת, גם בקרב בני דור שלישי ורביעי לנכבה. ובעוד השמאל השמרני נאחז במלחמת ששת הימים כקו פרשת המים שמעברו נהפכנו ל"בלתי מוסריים", הרי שהפלסטינים שעמם משוחח ברעם מציינים שוב ושוב את 1948 כנקודת השבר, והוא ישר דיו כדי לומר זאת.

כדי שהשמאל ישוב להיות רלוונטי, מאמין ברעם, עליו לעבור שידור מערכות אינטלקטואלי מכאיב, לייצר אלטרנטיבה אידיאולוגית, שתתחיל במושג דו קיום, לא במושגי שלום/כיבוש. ודו קיום כזה הולך ומתרחק בחברה ישראלית ההולכת ומתגזענת. סקרנותי האישית התעוררה במהלך הקריאה

בשל הקטעים העוסקים במפגשו של סופר המשווה לשמאל הפוליטי (ובנו של ח"כ לשעבר עוזי ברעם) עם מתנחלים, שפורסמו כאמור בעיתון 'הארץ'. כאן מגלה ניר ברעם סקרנות אמיתית. החידוש בפרקים אלה, בשונה מן הזמן הצהוב, למשל, ובשונה מתפיסת השמאל הרואה במתנחלים "עשבים שוטים" שיצאו משליטה, ולא המשך טבעי לציונות נוסח בן גוריון מיליטריסטית וקולוניאליסטית, הנו בהקשבה האמיתית לבני ישיבות מקרב הציונות הדתית.

ברעם מבין שהמתנחלים אינם "עשבים שוטים", אלא הם חלק ממדינת ישראל, נשלחו מטעם מדינת ישראל להתיישב בשטחים (ממשלות שמאל כימין) ושהדיכויטומיה שמאל "נאור" / ימין משיחיסטי לא רלוונטית, לא אותנטית, לא מעניינת ומנותקת ממציאות שבה יותר ויותר חובשי כיפות מחליפים את האליטות הישנות.

כך למשל בפרק שעניינו ביקור של ברעם בקדומים ובאלון מורה, מההתנחלויות הראשונות, וריאיון שערך עם שרה אליאש, מתמודדת על תפקיד חברת כנסת מטעם 'הבית היהודי'. הוא שואל אותה, בכנות, מה בעצם מקור המרירות של המתנחלים נגד השמאל, שהרי השמאל הפסיד והובס. ומה אכפת למנצחים מדעתו של מיעוט, ומדוע להמשיך ולהיפגע כאילו השמאל עדיין בשלטון, ארבעה עשורים אחרי שאיבד אותו? (פרט לקדנציות של ברק ורביץ).

אליאש היא מנהלת מיתולוגית של אולפנה בקדומים וממקימות מערכת החינוך בשומרון, ו"עדיין חשה נבגדת" לנוכח תפיסת השמאל החילונית את המתנחלים כ"סרטן בגוף המדינה". ברעם אינו "שותל מלכודות" למרואיינת שלו, אלא באמת מנסה להבין את השורשים האידאולוגיים המוצקים של מי שחשה שהיא חיה "בחוויה של נס ופלא".

נקודת המוצא מעניינת: סופר שמאל מפוכח מנסה להבין את הצד השני, וזאת מעמדה של הפסד, אפילו תבוסה, הנובעת מכך שמרבית הציבור הישראלי אינו מעוניין לשמוע כלל על נסיגה מהשטחים הכבושים, וחלקים ניכרים בו נגועים בגזענות של ממש כלפי כל ערבי באשר הוא.

כך בעוד שדויד גרוסמן נסע לשטחים הכבושים והצהיר בספרו שעמדת 'גוש אמונים' אינה זוכה לתמיכה ציבורית והיא בחזקת מיעוט מבוטל, ופגש במתנחלים בעודו מבוצר באמונתו הבלתי מעוררת, ברעם נוסע למפגשים כשהוא מבוטל למדי.

שיחה מעניינת ביותר היא השיחה עם עמיחי, תלמיד ישיבה שמאמינה בחיבור עם החברה הישראלית, ולא בהתבדלות אידיאולוגית ימנית.

מעניינת בעיקר אבחנתו של אותו תלמיד חכם: "הציונות החילונית קרסה הרי, יש להם משבר אמוני [...] הקרע בין הדורות עצום: הילדים שם מתעבים את מעשי ההורים שלהם, נגיד מהמוסד והצבא, אבל חיים בדירה שההורים קנו. הם לא חיים על פי הערכים שלהם בכלל [...] לא מזמן ראיתי פרסומת של מפלגת העבודה מבחירתות

קובי נסים

81; הם התגאו שם במספר הרב של יישובים שהם הקימו.

וכך מנסח תלמיד הישיבה, בבהירות ובכנות, את החולשה האידיאולוגית של השמאל מקים ההתנחלויות ובו זמנית נאחז בעמדת היהירות המוסרית כביכול של מי שמעוניינים בשלום. ולתוך הזיוף הזה גדל הדור שעמו אני נמנה, שהוא בעיקרו דור בורגני השואף ליציבות כלכלית, במדינה מופרטת נואו ליברלית, שבה לצעירים אין עתיד כלכלי. דור שאינו מאמין בדבר, שגם המרד שלו (מחאת האוהלים) היה מרד נוח, בכיכר, שלא העז לעשות נזק אמיתי (לפוצץ חלונות של בנקים, למשל) ולשלם את המחיר הנדרש.

תלמיד הישיבה מסביר בפשטות ש"המחאה של רוטשילד" לא נגעה לו כי הוא מוכן לחיות בצניעות (עוני, על פי נקודת המבט של "תל אביב"), וזה שלא נסע מעולם לחוץ לארץ לא מטריד אותו.

הפתיחות של הצעיר המתנחל, המתועד באופן אמין בידי ברעם, מעניינת. כך גם זו של תלמיד ישיבה אחר, אלחנן, השואל את ברעם אם קרא את ספרו של שר הביטחון משה (בוגי) יעלון *דרך ארוכה קצרה*. ברעם עונה שקרא כמה פעמים (מה שמעיד על פתיחות אינטלקטואלית), ואלחנן אומר את מה שחושב כיום רוב הציבור הישראלי: "אולי אין פתרון בימינו, זו אפשרות, נכון?" וממשיך ומסביר לברעם שהציונות הדתית המתנחלת עדיין מתלהבת מהציונות, בעוד שהשמאל עייף.

ראוי לציון ביקורו של ברעם בישיבה 'עתניאל' שעל הר חברון, הפועלת ברוח הרב פרומן מתקוע, שהאמין בשלום בין אנשי דת יהודים ומוסלמים, ובאפשרות של דו קיום. זוהי ישיבה הנתפסת כ'רוחניקית' בקרב ישיבות מסורתיות יותר, ומרואיינו של ברעם מתוודה על אהבתו לטולסטוי, מייקל שיבון, והסרט 'מועדון קרב', בצד הלימוד היהודי דתי. הוא אומר: "אדם צריך להבין מה המשמעות של החזרה היהודית למקום הזה, לא רק לארץ הקודש אלא למזרח התיכון כולו."

דרך דבריו של תלמיד הישיבה מצביע ברעם על עקב אכילס של השמאל הישראלי: הרצון להיות "וילה בג'ונגל", או לנסוע לברלין, במקום להתערות במרחב המזרח תיכוני. ואירופה תמיד תהיה שנואה כאן בקרב מרבית הציבור, לאו דווקא בשל הצביעות המוסרית של בית הדין בהאג בימינו, אלא בגלל השואה, שהתרחשה רק לפני שבעה עשורים, מעט מדי זמן מכדי שפצע כזה יגלד, שטראומה כזאת תדעך מבלי לגרום לפאראנויות טבעיות.

ברעם מתעקש לשאול מנקודת המבט של השמאל, אבל מתעניין באמת בחיים היהודיים המלאים המתקיימים בשטחים. הוא אמנם נוגע בשאלותיו רק מעט ביהירות היהודית המבושמת מעצמה של המתנחלים, באותה צחות לשון ודיבורים גבוהה גבוהה המאפיינים את השירה האמונית החדשה, תוך התעלמות (בדרך כלל,

בקשת סליחה ראשונה

מהי ההתאבדות אם לא
טרם הגעתי לגיל התבונה.
היית עבורי אשת חיק מיתולוגית,
חתולה,

ראית עצמך שושנת מים,
גלגלת את ספור האהבה עד לקצה קצוות
של התאבדות
לוחשת

שנות אש,
מחסור ומחלקת

ומה למסטיק הלעוס בפיד בבעת בעילה

עת פי מלמלם חסדך

עלי קשת-צנארך ועלי גו-עליון?

ומה מלפנים לרחמך

המטלטל לעת מצא?

ורק עברך התופח

אחוז היטב

בכמהיתך נטולת הפשרות.

בקשת סליחה שנייה

התחתנתי אתך.

קבלתי אותך

רק בלי הפלג

אשר לטש עיני זאב ורצה להיות נוכח

בינינו כחיץ בעל כרחנו

למדתי עצמי לאהב

ואהבתי.

היש סבות נכונות לאהב

כשם שאהבתיך

קונטרפונקט לאמי

ברדיפת פרוני עוגותיה על השטיח?

המוזיקה, עקר העקר שבינינו,

היתה מבין הנושאים הספורים שלא היו שנויים

במחלקת.

יפה עלה זוגי הנכסף עם שואתנו הקדושה.

היו אלה הימים שלאחר ימי ה"סבונים",

השייך למשפחות נכחדות כבש את האפנה.

הופעת בלילותי, שבה ומתעוררת

על גדרות התיל בגטו, חפשי חפשי

בסנקציות כלכליות, וכי כדי להמשיך לשבת על גבעות השומרון צריך לפתח דו קיום, שהולך ומתערער גם בתחומי הקו הירוק.

כלומר, אם לחזור לביקורת ספרותית, הרי שבקטעי המפגש בין הסופר הצעיר, איש השמאל המבולבל, לבין צעירי הישיבות המבינים באופן מפוכח למדי את ישראל, וניחנים ברחף אידיאולוגי מעורר קנאה, נוצרת מורכבות אנושית מעניינת, והיא אותה הזרה החסרה בחלקים רבים מדי בספר. נוצרות כאן סקרנות הדדית ופתיחות אינטלקטואלית של ממש, לא כדי ליצור "צו פיוס" מזויף אלא כדי להבין את המצב הישראלי על מורכבותו הכמעט מייאשת. וספרו של ברעם אינו ספר של ייאוש, הוא ספר של מאבק על העתיד, מאבק שעליו יותר, במידה רבה, השמאל הישראלי.

יובל גלעד

ישנם יוצאי דופן) מהפלטטינים במרחב. אבל עדיין, הרצון הפן של תלמידי הישיבה להסביר לברעם את "טעותו", אינו מצטייר כיהירות של עם נבחר ומנצח בשטחים, אלא רצון של אנשים צעירים לענות לאדם צעיר אחר, מבולבל, איש השמאל, על שאלותיו.

ברעם פוגש את המשורר אליעז כהן, המרצה את משנתו של הרב פרומן, ותובע להבין ש"נדרשת עבודה עצומה לשחרר את התודעה, להכיר בעובדה שאנחנו איננו אדוני הארץ או בעלי הארץ, אלא אנחנו שייכים לארץ [...] וגם הפלטטינים שייכים לעם ישראל, לפלטטין".

מידה לא מבוטלת של היתממות עולה מדברי המתנחלים הפרומנים לגבי דו קיום בשטחים: אולי אכפת להם משכניהם הפלטטינים, אבל לא פחות מדאיגה אותם ההבנה שמדינת ישראל לא תרצה לשלם מחיר כלכלי כבדים הכרוך